

Justitiedepartementet

Stockholm, 2022-11-11

Remissvar: Straffansvar för psykiskt våld Ds 2022:18

Inledning

UNICEF Sverige har länge varit engagerat i frågan om straffansvar för psykiskt våld. Vi menar att skyddet mot alla former av våld mot barn måste stärkas och att psykiskt våld mot barn bör bli straffbart enligt lag. Psykiskt våld har ofta lika förödande konsekvenser för ett barn som fysiskt och sexuellt våld.¹ Vi välkomnar därför utredningens förslag att en ny bestämmelse om straffansvar för psykisk misshandel ska införas i brottsbalken. Detta skulle innebära en förstärkning av barns rätt till skydd mot våld och rikta ljuset mot en för barnets rättigheter mycket angelägen fråga.

UNICEF Sverige yttrar sig med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barns rätt till skydd mot våld i barnkonventionen omfattar inte enbart fysiskt våld utan även skydd mot psykiskt våld. Med psykiskt våld avses enligt FN:s kommitté för barnets rättigheter ofta psykisk misshandel, psykiska övergrepp, verbala kränkningar och känslomässiga övergrepp, eller emotionell vanvård.²

¹Carolina Jernbro & Staffan Janson, Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Våld mot barn 2016- en nationella kartläggning. 2017.

² FN:s kommitté för barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld. 2011, punkten 21. Enligt den allmänna kommentar nummer 13 kan detta omfatta: a) alla former av varaktiga skadliga interaktioner med barnet, exempelvis att förmedla till barnen att de är värdelösa, oälskade, oönskade, utsatta för fara eller bara av värde för att tillgodose någon annans behov, b) att skrämma, terrorisera och hota, att utnyttja och förleda, att avvisa och stöta bort, att isolera, negligera och favorisera, c) att vägra ge känslomässig respons, att försumma den psykiska hälsan, de medicinska behoven och utbildningsbehoven, d) förolämpningar, tillmälen, förödmjukelser, nedvärderingar, förlöjliganden och att såra barnets känslor, e) exponering för våld i hemmet, f) att placeras i isolering eller under förödmjukande eller förnedrande förhållanden i förvar, g) psykisk mobbning och pennialism, utövad av vuxna eller andra barn, bland annat via informations- och kommunikationsteknik (IKT) som mobiltelefoner och internet (så kallad "nätmobbing").

Sammanfattning och bakgrund

Utredarens huvudsakliga uppgift har varit att utifrån en analys av gällande rätt föreslå hur straffansvaret för psykiskt våld kan stärkas. Resultatet visar att det redan idag finns goda möjligheter att beivra många former av psykiskt våld i det straffrättsliga systemet, exempelvis genom brotten misshandel, olaga tvång och de grova fridskränkingsbrotten. Analysen visar samtidigt att dessa straffbestämmelser inte tillämpas på psykiskt våld i den utsträckning som är möjlig, de inbegriper heller inte alla former av psykiskt våld. Analysen visar även att skyddet mot upprepat psykiskt våld är för svagt. Utredaren föreslår att en ny brottstyp, som tar sikte på psykiskt våld, införs i brottsbalken. Vidare föreslår utredaren att brottet "förolämpning" fogas till brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck. Utredaren bedömer inte att bestämmelsen om barnfridsbrott i nuläget bör ändras på så sätt att psykisk misshandel läggs till i brottskatalogen för detta brott. Avslutningsvis bedömer utredaren att straffansvaret för försummelse redan i dagsläget är väl avvägt och att det därför inte bör utvidgas.

UNICEF Sverige delar utredningens bedömning om behovet av att stärka skyddet mot psykiskt våld och tillstyrker förslaget att psykisk misshandel ska införas som en ny brottstyp i brottsbalken. Vi delar dock inte helt utredarens bedömning att straffansvaret för försummelse redan i dagsläget är väl avvägt och därmed inte bör utvidgas. Vi anser att det behövs en fördjupad analys och en nyansering av diskussionen kring försummelse för att säkerställa barnets rätt till skydd mot alla former av våld, inklusive försummelse. UNICEF Sverige delar inte heller utredarens bedömning att psykiskt våld *inte* bör läggas till i brottskatalogen för barnfridsbrottet. Att upprepat bevittna psykiskt våld kan innebära ett stort lidande och kan orsaka allvarliga konsekvenser för barnet. Vi anser därför, till skillnad från utredaren, att psykiskt våld bör läggas till i brottskatalogen för barnfridsbrottet och att det därmed ska bli straffbart att låta ett barn bevittna psykisk misshandel.

3 Psykiskt våld – ett mångfacetterat begrepp

3.10 Ytterligare exempel på våld

Försummelse

Utredaren ställer sig bakom ett resonemang om försummelse som framförts i andra utredningar. Det har i dessa framhållits att föräldrar som försummar sitt barn inte gör det avsiktligt, utan snarare för att vårdnadshavarna saknar förmåga att leva upp till de krav som föräldrarollen innebär. Tidigare utredningar har med utgångspunkt i det resonemanget landat i att stöd till vårdnadshavare är en bättre väg att gå än att straffbelägga försummelse. Denna diskussion behöver nyanseras. Det finns många olika anledningar till att ett barn försummas. Vi håller med om att försummelse ofta handlar om oförmåga att tillgodose barnets behov och att stödet till dessa föräldrar behöver säkerställas, men vi menar att försummelse även kan handla om ligkiltighet inför barnets behov eller t.o.m. vara en aktiv handling, där barnets behov inte tillgodoses trots att vårdnadshavare förstår konsekvenserna av sitt handlande och har tillräckliga resurser. Det är viktigt att vi får ökad förståelse för vilka åtgärder som på bästa sätt skyddar barnet från alla former av försummelse och att dessa åtgärder sedan även vidtas. Vi vill påminna om att konventionsstaterna enligt barnkonventionens artikel 19 ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa,

sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, inkluderat vanvård eller försumlig behandling.

8 Är det nuvarande straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld tillräckligt?

8.1 Det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld

Utredningens bedömning: utredaren bedömer att det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld vid vissa handlingsmönster som i dagsläget inte är kriminaliserade. Utredaren menar att ett starkare skydd inte kan åstadkommas genom att göra förändringar av redan existerande straffbestämmelser, istället föreslås att en ny, särskild brottstyp, som tar sikte på psykiskt våld införs i brottsbalken.

Vidare bedömer utredaren att brottet "förolämpning" bör fogas till brottskatalogerna för fridskränkningssbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck då det också stärker skyddet mot psykiskt våld. Avslutningsvis bedömer utredaren att straffansvaret för försummelse redan i dagsläget är väl avvägt och att det därför inte bör utvidgas.

Behovet av en ny bestämmelse

UNICEF Sveriges kommentar: UNICEF Sverige delar utredarens bedömning att en ny bestämmelse som tar sikte på kriminalisering av psykiskt våld behövs. Vi har länge framhållit att psykiskt våld bör vara straffbart. Barns rätt till skydd mot våld enligt artikel 19 i barnkonventionen omfattar inte enbart fysiskt våld utan också ett uttalat skydd mot psykiskt våld.

Särskilt om försummelse

UNICEF Sveriges kommentar: utredaren bedömer att straffansvaret för försummelse redan i dagsläget är väl avvägt och att det därför inte bör utvidgas. Vi delar inte helt denna bedömning. Utredarens resonemang kring försummelse är i vissa delar svårbegripligt och i vår mening även motsägelsefullt. Utredaren argumenterar å ena sidan för att den typ av försummelse som inte faller under någon brottsrubricering inte heller ska kriminaliseras i den föreslagna bestämmelsen om psykiskt våld. Motiveringen till denna ståndpunkt är att det snarare handlar om brister i föräldraskapet som bör bemötas med stöd, inte med straff. Som exempel nämns psykisk ohälsa och missbruk. Skäl att kriminalisera försummelse särskilt finns därför inte enligt utredaren. Samtidigt radar utredaren upp en rad exempel på psykiskt våld som vi uppfattar lika gärna kan ingå i definitionen av begreppet försummelse, exempelvis att *tvingas äta kall mat, tvingas torka sig med en smutsig trasa istället för en handduk* eller *att ignoreras*.

Eftersom de två begreppen försummelse och psykiskt våld är svåra att särskilja och i viss mån överlappar varandra kan man i vår mening inte, som utredningen gör, skriva att straffansvaret för försummelse inte bör utvidgas. Det blir ett förenklat resonemang eftersom vissa former av psykiskt våld lika gärna skulle kunna falla in under definitionen av försummelse. Försummelse kan se fundamentalt olika ut, det kan handla om att inte få

tillsyn, inte få mat, inte få rätt kläder för årstiden eller emotionell försummelse genom utebliven omsorg eller att bli hånad för den man är. Gemensamt för olika former av försummelse är att ofta får allvarliga konsekvenser för det utsatta barnet. Det är ofta lika allvarligt att bli försummad som att bli utsatt för fysisk misshandel eller sexuella övergrepp.³

Det behövs en tydligare analys av begreppet försummelse och dess konsekvenser för barn samt vad som skulle kunna anses vara straffbart inom ramen för den nya föreslagna brottstypen, psykiskt våld. Vi menar att det som ett minimum måste framgå att alla former av upprepade nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar där gärningspersonen haft som syfte att allvarligt skada ett barns självkänsla, eller där gärningspersonen varit likgiltig inför detta bör omfattas av den nya brottstypen psykisk våld, oavsett om handlingen går under definitionen försummelse eller psykiskt våld.

UNICEF Sverige vill även framhålla att missbruk eller psykisk ohälsa kan vara förklaringar till att ett barn försummas, men det kan inte användas som ett rättfärdigande för att undgå straffansvar. Vi vill påminna om att missbruk och psykisk ohälsa inte i andra sammanhang kan användas som argument för att undkomma straffrättsligt ansvar.

Vi vill även understryka barns skyddsvärda ställning och att det är just barn som drabbas av försummelse. Försummelse kan påverka ett barns liv och utveckling på ett förödande sätt. Det våld barn utsätts för skiljer sig i många avseende från det våld som vuxna utsätts för i nära relation, vilket med fördel skulle kunna förtydligas. Barn är helt beroende av sina vårdnadshavare och har på grund av lägre mognadsgrad mycket svårare att värja sig mot att bli ignorerade, manipulerade, hotade och nedvärderade än vuxna.

10 Psykisk misshandel som ett särskilt brott

10.1 En ny brottstyp behövs

Utredningens förslag: utredningen föreslår att en ny bestämmelse som föreskriver straffansvar för psykisk misshandel ska införas i 3 kap. 5 a § brottsbalken. Bestämmelsen föreslås ha följande lydelse: *Den som upprepat utsätter en annan person för nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar eller utövar otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten, döms, om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för psykisk misshandel till fängelse i högst fyra år. Samtidigt ändras 4 a § första stycket, 4 b och e §§ brottsbalken på så sätt att förolämpning enligt 5 kap. 3 § kan ingå i de grova fridskränkningssbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck.*

UNICEF Sveriges kommentar: vi tillstyrker utredningens förslag. Förslaget innebär att den som utsätter en person, exempelvis ett barn, för upprepade nedvärderande, förödmjukande eller kränkande gärningar eller för otillbörlig kontroll kan bli straffad för detta. Vi menar att detta ligger i linje med barnkonventionens krav på att vidta alla åtgärder för att skydda alla barn från psykiskt våld. Vi tillstyrker även att förolämpning ska ingå i de grova fridskränkningssbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck.

³ Nilsson och Tingberg, Linköpings universitet, Barnafriid. Kunskapsöversikt om försummelse. 2020.

10.1.4 Något om brottskatalogerna i 4 kap. brottsbalken

Utredaren bedömning: utredaren bedömer att bestämmelsen om barnfridsbrott i nuläget inte bör ändras på så sätt att psykisk misshandel läggs till i brottskatalogen för barnfridsbrottet. Som motivering till detta framhåller utredaren att psykiskt våld förvisso kan vara skrämmande för barn att bevittna, men inte skrämmande på samma sätt som vid brott som innefattar våld eller allvarliga hot om brottslig gärning. Barnfridsbrottet bygger vidare på att det är kriminaliserat att låta barn bevittna våld, vilket redan i sig är en form av psykisk misshandel.

UNICEF Sveriges kommentar: vi delar inte utredarens bedömning i denna del. Vi menar att konsekvenserna för ett barn som tvingas bevittna upprepat psykiskt våld både kan vara skrämmande och få allvarliga konsekvenser för barnet. Vi anser därför att psykisk misshandel bör läggas till i brottskatalogen för barnfridsbrottet och att det därmed blir brottsligt att låta ett barn bevittna psykisk misshandel.

Övriga synpunkter

I fråga om försummelse framhåller både denna utredning och tidigare utredningar att orsaken till försummelse normalt sett handlar om oförmåga hos föräldern att tillgodose barnets behov, ofta med anledning av psykisk sjukdom eller missbruk. Stöd till dessa föräldrar anses vara en bättre väg att gå än att straffbelägga försummelse. Vi ser dock att stöd till föräldrar med psykisk ohälsa eller missbruk i stor utsträckning saknas i dagens stöd- och skyddssystem. Detta trots att det i upprepade utredningar lyfts fram att sådant stöd är lösningen på att barn försummas. Vi menar att stödet till dessa föräldrar måste stärkas.

UNICEF Sverige välkomnar att den föreslagna brottstypen psykisk misshandel inte avgränsats till brott mellan närstående. Det är viktigt att alla former av psykiskt våld fångas upp, ett exempel kan vara psykiskt våld som förekommer på olika former av institutioner, vilket med fördel skulle kunna förtydligas i det fortsatta beredningsarbetet.

Vi saknar ett resonemang kring de många former av psykiskt våld som sker på nätet/digitalt, något som kan behöva tas hänsyn till i det fortsatta beredningsarbetet.

UNICEF Sverige vill även framhålla att olika former av våld ofta överlappar varandra. Exempelvis har majoriteten av barn som utsatts för försummelse även varit utsatta för fysiskt och psykiskt våld och nästan hälften har upplevt våld mellan föräldrarna.⁴

Inför att bestämmelsen träder i kraft föreslår vi en kommunikationssatsning för att sprida information om det nya brottet både till allmänheten och till professionella som möter barn. För att den nya bestämmelsen ska få den effekt som eftersträvas är det avgörande att både barn själva och vuxna i barns närhet får information och förstår innebörden.

UNICEF Sverige beklagar att utredaren inte har gjort någon ordentlig genomlysning av vilka konsekvenser förslaget får för barn och unga. Vi efterfrågar en barnkonsekvensanalys och en barnets bästa bedömning.

⁴ Carolina Jernbro & Staffan Janson, Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Våld mot barn 2016- en nationella kartläggning. 2017.

Pernilla Baralt
Generalsekreterare, UNICEF Sverige

Underlaget är framtaget av Janna Törneman, barnrättsrådgivare och Maj Fagerlund, barnrättsjurist, UNICEF Sverige. För kontakt och eventuella frågor:
janna.torneman@unicef.se